

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN BİR ŞEHİT MEZADI ADLI ÖYKÜSÜNÜN METİNDİLBİLİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

An Analysis Of Yakup Kadri Karaosmanoglu's Story Titled "A Martyr Auction"

Erdal DEMİR

Karaman, Abdurrahim Karakoç İlkokulu Müdürü, Türk Dili Edebiyatı Bilim Uzmanı, Karaman/Türkiye
ORCID:0000-0001-8815-0860

ÖZET

Bu çalışmada Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU'nun "Bir Şehit Mezadı" isimli öyküsü, metindilbilimsel bağlamda çözümlenmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmada metindilbilim, metin ve kısa öykü konularında bilgiler verilmiştir. Sonrasında ise öyküde; artgönderimleri, eksilteli yapıları, sıralı düzene bağlı dönüşümleri ve örtük yapıları bulunmuştur. Metindilbilimsel görünümün öykünün içerisinde belirlenmeye çalışılmıştır. Çözümleme çalışmasındaki asıl hedef, metnin ana konusu olmakla beraber bu esas konuyu oluşturan alt konuların tespit edilmesi ve metnin görünen, idrak edilen bölümünün kısacası metinde gizli bulunan öğelerinin açıklanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Metindilbilim, Çözümleme, öykü, bağlam.

ABSTRACT

In this article we tried to analyse the story "a martyr auction" by Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU in the textual Level. In this study, information was given on textology, text and short story. Then in the story; their arguments, elliptical structures, sequential transformations and latent structures have been found. Textology views were tried to be determined within the story. The main goal of the analysis study is to determine the sub-topics that make up this main subject, as well as the main subject of the text, and to explain the visible and perceived part of the text, in short, the elements that are hidden in the text.

Key words: Textology, Analysis, Story, Context

1. GİRİŞ

Dilbilgisinde tümce, "Duygu düşünce bir hüküm bildirmek maksadıyla çekimli bir fiile yahut sonuca cevher fiili eklenerek bir isimle beraber kullanılan kelimeler dizisi" (Topaloğlu, 1989: 48) olarak ifade edilir.

Metinse iletişimi sağlayan dilin üst birimi, amaçlı olarak düzenlenen cümleler ve sözcükler grubu, tutarlı ve bağdaşık bir dilsel düzenleme olup özetle bir iletişim yöntemidir (Kılıç, 2017: 210). Bundan dolayıdır ki görünenden ötesinde detaylıca incelenmesi gerekmektedir. "Metin, bir bildirişim bağlamında belirli bir veya daha çok kişi aracılığıyla sözlü ya da yazılı olarak ortaya çıkarılan bir dil dizgesi bütünüdür" (Günay, 2007: 44). 4) Metin sözcüğü Latince "textus" sözcüğünün karşılığı olan "dokuma" anlamına gelmektedir (Gökçe, 2014: 726). Türkçe Sözlük (2011: 1667)'te metin sözcüğü, "Bir yazıyı anlatım, biçim ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü" diyerek tarif edilmektedir.

20. yüzyılla birlikte metindilbilim dilbilim alanında kendisine önemli bir çalışma ortamı bulmuştur. Aksan (1991), *Metindilbilimi* (text linguistics) kavramını *Coseriu* (1955)'un sahada uyguladığını belirtmektedir (Aksan,1991: 91). Bu sözcük son 15-20 yılda Türkiye'de hayli aşama kaydetmiş ve metin çözümlemenin geleneksel yöntemler haricinde de üretilebileceğini kanıtlamıştır (Özkan, 2004: 168)

Vardar (1998), sözlüğünde *metindilbilimi* terimini kullanmamış bunun yerine *betiksel dilbilim* terimini kullanmıştır (1998: 42). Metindilbilim dilsel bütünlük içerisinde bir konunun incelenmesi neticesinde

oluşan ve bir bildirişim görevi yürüten başka bir deyişle metin değeri sıfatına ulaşan yazıları inceleme çalışmaları içerisinde önemli bir alan olarak kabul edilmektedir.

Metindilbilim, bağdaşıklık kuramı içerisinde metni; artgönderim, eksiltili yapılar, örtük anlatım (çıkarsama ve sezdirimler), izlek, dilbilgisel eylem zamanları ve örgeler gibi bu türden kavramlar şeklinde açıklamaktadır. Hiçbir metin tümcelerin düzensiz bir şekilde sıralanmasından oluşmamıştır; tersine bir metin içindeki cümleler yazar tarafından bilinçli olarak düzenli bir sıra içerisinde bir araya getirilmiştir (Coşkun, 2005: 5).

Cümlede metin kavramının doğru bir ifadeyle işlenmesi ve bu cümleler kümesinin anlamsal ve mantıksal bakımdan bütünlük teşkil etmesi ile oluşan dilsel bir yapı şeklinde ifade edilebilir. Halı nasıl ki motiflerin emek verilerek itinayla işlenmesi neticesinde oluşuyorsa, sözcüklerin doğru kullanılması, anlatımların yerinde seçilmesi ve bu öğelerin titiz bir şekilde bu yapı içerisinde vücut bulmasıyla oluşmaktadır (Aşkın Balcı, 2006: 192). Metindilbilimi bu düşünce etrafında metne yönelerek; öykü, dilekçe, şiir türünde dilsel öğeye metin değeri katan kural ve kıstasları tespit eder (Oralış ve Ozil, 1992: 37).

Metin, bir ya da birden çok insan vasıtasıyla bilinçli olarak ortaya çıkan, bir manası bulunan; somut bir obje vasıtasıyla işlevsellik kazanan kurallı bir bütündür. Metin, birbirine döndürülemeyecek özel bir örgüye sahiptir (Günay, 2013: 46).

Akbayır (2004) metin olma kıstaslarını tutarlılık, bağdaşıklık, kabul edilebilirlik, amaçlılık, bilgisellik, durumsallık, ve metinler arası ilişkiler şeklinde birtakım kurallarla ilişkilendirmektedir. Bu kurallar etrafında düzenlenen metni irdeleyen “metindilbilim” klasik dil bilgisi anlayışından ve metin çözümleme yöntemlerinden ayrılan bir anlayışa sahiptir. Bir bilim dalı olarak metindilbilim çalışmalarını farklı pek çok dallarla müşterek bir şekilde sürdürür. Bu sebepten dolayıdır ki klasik içerik çözümleme yönteminden farklılaşır. Özetle; işlediği metni nitelik yönünden çözümlemeyi temel ilke edinir.

Batı dillerinin tamamında bugün metindilbilim sözcüğünü karşılamak için aralarında birtakım ufak nüanslar bulunan birçok sözcük ortaya çıkmıştır. Türkiye’de bu sahada; metindilbilim, betiksel dilbilim, betikbilimi kelimeleri benzer ifadeyi açıklamak maksadıyla sözlüklerimizde bulunan özel ifadelerdir.

Metindilbilim, metni meydana getirme şartlarını ve kaidelerini tasarlar ayrıca bu öğelerin metnin anlaşılır hale gelmesinde önemini ifade eder. Bununla birlikte metindilbilim metinlerin uygulanmasında sahip olduğu kıstasları belirlemeye, metin türleri içerisindeki ortak ve değişik nitelikleri tasarlamaya ve ifade etmeye çalışır (Ayata Şenöz, 2005: 22-23). Metindilbilim çalışmalarında temel nokta cümleler değil metnin bütünlüğüdür. Metnin bir bütün olarak yapısı, işlevleri ve öğelerin kendi arasındaki ilişkileri incelenir. Bu yönüyle öykü, şiir ve diğer edebi metinlerin dilsel olguyu oluşturan kuralları belirler (Özkan, 2004: 170). Bu şekilde, değişik metin türlerinin kendi aralarındaki bağlantıları inceler, metinlerde bulunan anlamsal yapıları saptama çabasına girer. Bu yapıların kullanım sahalarını bularak, nasıl şartlar içerisinde değişik yapıtların ne gibi bir iletişimsel rollere sahip olduklarını keşfeder.

Metin özelliği taşıdıklarından dolayı kısa öyküler de, metindilbilimin inceleme sahasında yer almaktadır. Kısa öykü gerçekte var olan veyahut yazarın planladığı bir olguyu işlediği bir düz yazı şeklidir. Kısa öyküler okurunu neşe katan, yazıldığı toplumun yerel vasıflarına haiz bir mizacı üzerinde bulundurur (Aşkın Balcı, 2006: 193). Belirli bir süre sonra eğlendirme vasfı yanında bilgi veren, düşündürten ve irdeleme gibi özellikleri de okuyucusuna kazandıran kısa öykü türünün ilk denemelerini Amerikalı yazarlardan Poe, Melville, Irving ve Hawthorne 19. yüzyılda kısa öykülerin yazıldığı (Erden, 2002: 27) bilinmektedir.

2. YÖNTEM

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun” Bir Şehit Mezadı” öyküsü dikkate alınarak hazırlanan araştırma metindilbilimin araştırma alanında bulunan 4 unsurun varlığına temas edilecektir: 1. Eksiltili yapılar. 2. Örtük yapılar. 3. Sıralı düzene bağlı dönüşümler. 4. Artgönderimler (Aşkın Balcı, 2006: 193). Bu olguların öyküde nasıl oluştuğu belirtilecektir.

3. ÖYKÜNÜN ÖRTÜK YAPILARI

Dillerin kendi şartlarına bağlı ayırt edici özellikleri mevcuttur. Bu sebeptendir ki r metinlerde yazılan ifadeler bilinen bir şekilde insanlara aktarılabileceği gibi, gizli (örtülü) bir şekilde de aktarma işlemi gerçekleştirilebilir. Dilbilimin ifadesiyle eksik anlatım veya okuyucusu tarafından tamamlanması beklenen biçimsel çıkarsamalar ve sezdirimler şeklinde bulunabilir. Bu şekilde eksiltile ifadeleri bütünleştirmek kişilerin ferdi nitelikleriyle, dilin anlatım biçimlerini doğru kullanmayla ve yöntemlerini iyi bilmeye doğrudan ilintilidir (Günay, 2003: 69).

Bir akıl yürütme işi olan önvarsayımsal çıkarsamalar okurun düşünce dünyasına bağlı olarak değişir. Metinde anlaşılır bir şekilde ifade edilen bilgiden veya onu takip eden okurun ansiklopedik ve kültürel şekliyle bildiği düşünülen bir bilgiden hareketle, daha önce gizlenmiş olanı çıkarma becerisidir. Okuyucusunda var olduğunu düşündüğü bilgi adına yazar, detaylandırma yapmaz. Bunlar, zamanı gelince tekrar değerlendirmek amacıyla okuyucunun hafızasında mevcut olan verilerdir (Günay, 2003: 72). Örtük yapıda önvarsayımsal çıkarımlar adına öyküde şu örnekler bulunmaktadır:

Eski hatıralar hep bu devrede uyanır.

Bu cümlede eski devirle bugün arasında bir **çıkartım**da bulunularak, bugünlerde kahramanın yaşananlardan dolayı eskiye bir özlem duyduğu açıkça ifade edilmiştir.

Bütün malihulyalar insanı hep bu devrede yakalar

Eskiden neşeli günlerin yaşandığı ve özlemlere fazla zaman ayrılmadığı, bugünse kahramanın yaşananlardan dolayı yalnızlığını ve geçmişe atıfta bulunularak **çıkartım**da bulunulmuştur.

*Ölen genç, açılan sandığın içinden parça parça önümüze çıkıyor. Her parçası bize **gamli sergüzeştinin** hikâyesini naklediyor.*

Bu cümlede şehit düşmüş gencin kıyafetlerindeki durumla gencin o yıllarda çık acılar çektiği anlatılarak **çıkartım**da bulunup, ölüm ve hüznü yaşam hikâyesi arasında bağlantı kuruluyor.

*Okuduğun **şeyler**, tadına doyamadığın **sözler**, tiryakisi olduğun **edebiyat** hep yalanmış.*

Bu cümlede önceden edebiyata sevdalı bir gencin şimdilerde savaşın gerçek yüzüyle karşılaşınca, kitaplarla, yaşananların hiç de birbiriyle uyuşmadığına atıfta bulunularak **çıkartım** yapmıştır.

*Seni bekleyen **her türlü visalden daha tatlı şehadeti** asla hatırına getirmiyordun!*

Gencin yaşama dair arzu ve istekleriyle, ansızın gelen ölümle beklentilerinin altüst olması arasında bir **çıkartım** vardır.

*Yeni yeni **sırlara agâh olmuş** gibi bir hal vardı.*

Agâh ifadesiyle yaşamın gerçekleriyle ölüm sonrası yanacak olan sırlara vakıf olma hali arasında bir **çıkartım** yapmıştır.

Sezdirimler ise bir öyküde cümlenin esas yapısı içinde mantıksal yahut anlamsal akıl yürütmeye sağlanacak ek bilgiler şeklinde açıklanır. Yazar anlatımsal boyutuyla her şeyi yüzeysel yapıda vurgu yapmamak adına genellikle kimi hususları sezdirir. Tasvirler genellikle sezdirimlerde bulunur ve işlenen bu tasvirlerle sezdirimler çıkarımlardan ayrılırlar. Öyküde geçen sezdirimler için şu örnekler verilmektedir:

*Muharebe arasındaki fasıla **bu ateşli gençler** için can sıkıcı bir **intizar devresidir**.*

Harpte genç askerlerin heyecanlı hallerinden ”ateşli gençler” diyerek tasvir edilerek **sezdirimde** bulunulmuştur.

***Daiüssıla** denilen **bu yumuşak pençeli canavar**.*

Vatan hasretinin yumuşak pençeli canavar şeklinde tasvir edilerek **sezdirim** yoluyla sıla hasreti en katı yürekleri bile yumuşattığından bahsedilmiştir.

*Her parçası bize **gamlı sergüzeştinin hikâyesini** naklediyor gibiydi.*

Kahramanın yaşam hikâyesi ve serüveni, gamlı sergüzeşti diyerek tasvir edilmiştir. Bu şekilde kahramanın hüznü yaşam hikâyesine **sezdirimde** bulunulmuştur.

*O müthiş **ateş yağmuruna** tutulur tutulmaz.*

Kahraman askerin ateş yağmuru diyerek tasvir ettiği savaş meydanında etrafına düşen şeylerin kurşunlar **sezdirilmiştir**.

*Yazın tüllere, kışın kürklere bürülü **o muhayyel maşuka** ki, tebessümleri kadar bakışları da tatlı idi.*

Kahramanı bekleyen şehadet tasvirleştirilerek şehitliğin hayal edilen ve özlenen sevgili şeklinde **sezdirilmiştir**.

4. ÖYKÜNÜN EKSİLTİLİ YAPILARI

Eksilti, bir cümlede birkaç ögenin silinmesidir. Konuşma dilinde, iletişimde gerekli olmayan belli öğeleri çıkarırız. Bağlam içerisindeki cümlelerin yapısının olumsuz etkilenmemesi adına eksiltili ifadelerin hem dilbilgisel açıdan, hem de mantıksal bakımdan doğru kurulmuş olması önemlidir (Aşkın Balcı, 2006: 194). Türkçede eksiltili yapılar şunlardır: Yüklem, iyelik ögesi, özne, nesne eksikliğidir (Uzun, 1995: 65).

Eksiltili anlatımları nitelikli ve özgün bir anlatım biçimi oluşturulabilmesi için doğru yerde kullanılması gerekmez. Bu türden bir kullanım ile düşünceler kısa bir şekilde ortaya konulmuş olur. Bu nedenle eksiltili yapılarda, yarım bırakılan anlamlı yapıyı kavramak gerekmektedir (Aşkın Balcı, 2006: 195). Bu bilgilerle öyküdeki eksiltili yapı türlerine örnekler verilecektir.

İlk olarak öyküdeki “**özne eksikliği**” var olan sözdizimsel cümleler incelenecektir:

(Ben) Her gidişimde gördüğüm manzara bundan ibaretti.

(Ben) Bunun üzerine burada bütün mezatlara iştirake ve her eşya parçasına bir şey sürmeye başladım.

(O) Sonra elinde bir matra sallamaya başlıyordu.

(Kahveci) daha sonra ya bir kayış ya bir dolak ya bir mendil destesi uzatıyordu:

(Ben) Kâh "tuvalete düşkün bir genç!" diyordum.

(Ben) Kâh "intizam ve ihtimamı seven bir adam!" diyordum.

(Ben) Kâh "mütevazı, fakir bir küçük zabıt!" olduğuna hükmediyordum.

(Ben) Onunla konuşuyordum.

(Ben) diyordum ki: "Gördün mü? Bütün bu okuduğun şeyler, bütün bu tadına doyamadığın sözler, bütün bu tiryakisi olduğun edebiyat hep yalanmış.

(Sen) Lakin günün birinde seni bekleyen her türlü visalden daha tatlı şehadeti asla hatırına getirmiyordun!"

(Ben) Dövüşürken ve ölürken yanındaydım.

(Ben) Onu kollarımın arasına aldığım zaman.

İkincisi “**yüklem eksikliği**” yönüyle eksiltili tümcelere örnek olarak:

Günlük gazeteler üzerine eğilmiş başlar (vardı).

Pencereden dışarıda yağın yağmura dalmış gözler (vardı).

Çay içen ve sigara dumanları ile dolup boşalan ağızlar (vardı).

Son muharebede şehit düşen zabıtlardan birinin eşyası... (vardı).

İki yüz, iki yüz ...(olsun).

Üçüncü inceleme sahası “**nesne eksikliği**” görülen cümleler şu şekilde örnek olabilir:

En iyisi eşyayı burada satıp (eşyanın) parasını sahibine gönderivermektir.

Diğer eksilteli yapı “**tamlayan eksikliği**” şeklindedir.

(Bizim) Oturduğumuz evin karşısında bir küçük kahve vardı.

Öyküde görülen bir diğer eksilteli yapı “**tümleç eksikliği**” olacaktır.

(Kalpakta) Kurşun deliği var mı?

(Ala keten mendil) İki yüz olsun!

5. ÖYKÜDE GEÇEN ARTGÖNDERİMLER

Artgönderimsel bağlantıların araştırılması dönüşümler gibi metindilbilim çözümleme alanının esas konularındandır. Bütünlük içinde metindeki, önce veya sonra benzer kelime, izlek, kavram yahut fikir benzer şekilde veya değişik formda tekraren kullanılabilir. Artgönderimsel birimler her metinde başka öğelere göre yorumlanabilir. Böyle örgüler bağlamsal bir konuyu ilişkilendirir ve ardışık cümlelerde dili ekonomik bir şekilde kullanmak maksadıyla söylenir. Metinde söylenmek istenen durum ifade edilerek sonrasında benzer duruma gönderim yapılırsa bu artgönderim olur. Kullanım tarzlarına göre artgönderimler metin içerisinde on değişik türde görülürler. (Aşkın Balcı, 2006: 196). Öyküdeki artgönderimler ise şunlardır:

5.1. Adıl Kullanımı Şeklinde Artgönderim

Evvla bir isim söylenir, sonrasında bu ismin karşılığını alacak olan adıl kullanılır. Öyküde geçen örnekler şöyledir:

Sonra elinde bir matara; sonra ya bir kayış ya bir dolak ya bir mendil destesi

- Ala keten mendil, beş tanesi yüz elliye ...

***Bunlar** da satılıyor.*

Matara, kayış, dolak ve mendil destesi ile “bunlar” kelimeleri arasında adilla yapılan artgönderim vardır. Matara, kayış, dolak ve mendil destesi sözcüklerinden sonra “bunlar” adılı kullanılmıştır.

Sen kendini daima bunların içinde zannetmişsin takdirin sana neler söylediğini hiç işitmemişsin! O yolda seni muhayyel maşuka bekliyordu.

“Sen” sözcüğünden sonra onu işaret eden sana, sen ve senin adıları kullanıldığı için adilla yapılan artgönderim vardır.

*Bir gün Mülazım-ı Sani Cevdet Efendi isminde bir şehidin mezadı oldu. **Bunun** eşyasının büyük bir kısmını Fransızca, Türkçe bir sürü edebi kitaplar ve resimli risaleler teşkil ediyordu.*

Mülazım-ı Sani Cevdet Efendi ve “bunun” kelimeleri arasında hem göndergenin yinelenmesi ile yapılan artgönderim hem de adilla yapılan artgönderim vardır. “Mülazım-ı Sani Cevdet Efendi” sözcüğünden sonra onu işaret etmek amacıyla “bunun” adılı kullanılmıştır.

Mareel Prevost'riun Kadın Mektupları'ndan ....

***Bunların** arasında ...*

Eserler sıralandıktan sonra “bunların” adılı kullanıldığı için hem göndergenin yinelenmesi ile yapılan artgönderim hem de adilla yapılan artgönderim vardır.

***Bunlar** meyanında birkaç defter ve bir tomar mektup da vardı. -Bunları geç; bunlar olmaz! dedi*

Birkaç defter, bir tomar mektup kelimeleri ile “bunları” adılı arasında hem göndergenin yinelenmesi ile yapılan artgönderim hem de adilla yapılan artgönderim vardır.

Merhum hep bunları okurdu ve beynini mütemadiyen hayal ile doldururdu.

Onu kollarımın arasına aldığım zaman...

Merhum ile “onu” kelimeleri arasında artgönderimsel bir ilişki vardır. “merhum” sözcüğünden sonra onu işaret etmek için “onu” adlı kullanılmıştır.

5.2. Sözcüksel Artgönderim

Bir sözcük ya da sözcük grubuyla anlatım verilir, sonrasında bu sözcük değişik süreçte tekrar kullanılır. Bu kullanımda benzer sözcük veya kavramın anlamdaşı ya da üst anlamlısıyla benzer dilsel yapı içerisinde bir tekrar vardır.

Ben; kitapları, mahiyetini tayin edemediğim bir heyecan ile ellerim arasında evirip çeviriyordum. Her sayfada solgun benizli, mahzun bakışlı bir İstanbul çocuğunun ince ve narin çehresini görüyordum.

Anlatım bir sözcük ya da sözcük grubu ile verilip, daha sonra bu sözcük farklı biçimlerde yinelendiği için; “solgun benizli, mahzun bakışlı bir İstanbul çocuğu” kelime grupları ve “ben” kelimesi arasında sözcüksel artgönderim vardır.

Onunla konuşuyordum. İşitilmeyen bir dille ona diyordum ki: "Gördün mü? Bütün bu okuduğun şeyler, bütün bu tadına doyamadığın sözler, bütün bu tiryakisi olduğun edebiyat hep yalanmış.

Sözcük farklı biçimlerde yinelendiği için; “okuduğun şeyler, tadına doyamadığın sözler, tiryakisi olduğun edebiyat” kelime grupları ve “işitilmeyen dil” kelimesi arasında sözcüksel artgönderim vardır.

Sana, 'gel; diyordu, kurşunlar niçin, toplar ve süngüler niçin? Biz vatandan daha güzel ve harpten daha ateşli değil miyiz?'

“Kurşun, top, süngü” kelimeleri ve “harp” kelimesini çağrıştırdığı için hem çağrışımsal hemde sözcüksel artgönderim vardır.

5.3. Göndergenin Yinelenmesi Olarak Artgönderim

Benzer türden göndereni ifade eden değişik dilsel birimlerin metinde uyuglanması da bir artgönderimdir. Bu kullanımlara öyküde rastlanılmıştır.

Bütün malihulyalar, eski hatıralar hep bu devrede uyanır ve daüssıla denilen bu yumuşak pençeli canavar kalbin içine tam bu devrede yerleşir.

“Bütün malihulyalar”, “eski hatıralar”, “daüssıla denilen yumuşak pençeli canavar” kelime grupları arasında göndergenin yinelenmesi ile yapılan artgönderim vardır. Zabitlerin özlemleri, hayalleri, sıra hasretleri farklı şekillerde anlatılmıştır.

5.4. Çağrışımsal Artgönderim

Çağrışımsal ilişkilendirme, sözcüksel artgönderime bağlı olarak yapılır. Bu şekil ilişkilendirmede tüm-tek, bütün-parça türünden bir ilişki şekli vardır. Tanıtımlarda ve sanatsal anlatımlarda çağrışımsal artgönderim kullanılır.

O zaman harbin en çetin, en korkunç, en kanlı safhaları bile iştihak ile özlenir.

“Harbin” kelimesiyle “çetin, korkunç, kanlı” kelimeleri arasında göndergenin yinelenmesi ile yapılan çağrışımsal artgönderim vardır. Harbin safhaları farklı kelimelerin sıralanması ile farklı şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Bunlar da satılıyor, sıra bir gömleğe, bir dona, bir dış fırçasına, bir tarağa, bir tıraş takımına, bir bilek saatine, bir küçük cep aynasına geliyordu.

Bu örnekte ise şehidin mezada çıkarılmış kişisel eşyaları “gömleğe, don, dış fırçası, tarak, tıraş takımı, bilek saati, cep ayan” tümcede sıralanarak çağrışımsal artgönderim yapılmıştır.

5.5. Belirteçle Yapılan Artgönderim

Belirteçler yardımıyla da artgönderim yapılabilir. Bu türden artgönderimlerde belirteçlerin önemli rolleri vardır.

Birdenbire **kahveci** bir hasır iskemlenin üstüne çıkar. "Başlıyor!" diye bağırır; o zaman **kahvecinin** etrafında uğultulu bir halka teşkil ederlerdi.

Örnekte "kahveci" kelimesi ikinci cümlede "kahvecinin" kelimesi belirteçle ifade edilerek artgönderim yapılmıştır.

5.6. Çok Bağımlı Artgönderim

Benzer kelime söylemin değişik bölümlerinde tekrarlanır fakat ön kısmındaki tanımlıklar değişirse bu durum çok bağımlı artgönderim diye adlandırılır.

Bütün bu hususi eşyanın şekline, nevine, rengine göre ölenin hüviyeti gözümün önünde teressüm ediyordu. Kâh "tuvalet düşkün bir genç!" diyordum. Kâh "intizam ve ihtimamı seven bir adam!" diyordum. Kâh "mütevazı, fakir bir küçük zabıt!"

Eşyanın; "şekli, rengi, nevi" ve "zabitin; mütevazı, fakir, bir küçük" gibi kelimeler arasında yine göndergenin yinelenmesi ile yapılan artgönderim ve çok bağımlı artgönderim vardır.

6. ÖYKÜNÜN SIRALI DÜZENE BAĞLI DÖNÜŞÜMLERİ

Oluntular, anlatisal metinleri çözümlene de kullanılan bölümlene çeşitlerinden birisi olarak anlatıdaki dönüşümlere bağlı yapılabilen bir bölümlene türüdür. Bir anlatıda, az kullanılan manada ufak bir anlatı şeklinde görev yapmaktadır. Oluntu içerisinde bir dönüşüme sahip olan ve esas anlatının uzantısı olan metin parçalarıdır (Günay, 2003: 152). Bir anlatı metninin esas konusu ve gerçek dönüşümü mevcutsa buna bağlı olarak fazlaca alt dönüşümü de vardır. Dönüşümler anlatılarda bulunma biçimleri değişiklik gösterebilir. Bunları art arda gelen, sıralı düzene bağlı ve bağımsız dönüşümler şeklinde gruplandırabiliriz. Sıralı düzene bağlı dönüşümlerde anlatı genel bir dönüşüm üzerine devam eder. Anlatının ilk ve son noktaları mevcut dönüşümlerle alakalıdır. Bununla birlikte farklı dönüşümlerle de okuma sırasında karşılaşılır. Anlatıdaki dönüşümleri belirlemek amacıyla şu tarz bir yaklaşım uygulanabilir. Anlatılarda temel bir dönüşüm vardır. Fakat bununla birlikte benzer anlatıda, genel anlatıyı farklı devirlerde destekleyen, onun anlamsal oluşumunu destekleyen alt anlatıların olduğu da unutulmamalıdır. Bu türden küçük yapıli anlatıların bölümlerinin de kendi içinde bir dönüşümü olabilir. Araya katılmış alt anlatılar da onun genel anlatı içerisinde esas olan anlatıyı ve dönüşümüyle alakalıdır. Ardı sıra gelen dönüşümlerde tek anlatı fazlaca oluntu kapsar. Sıralamalarda, bir oluntu bittiğinde, diğeri bir oluntu başlangıç durumunu oluşturur (age. i 53).

Bu konuya ilaveten bağımsız dönüşümler bir metinde nadirde olsa iki ya da daha çok birbirinden bağımsız dönüşümü içerisinde barındırır. Yani ikinci metin başlangıcı, anlatisal yapı bakımından ilk metnin bitişiyle ilintili olmadığı görülür. Anlatıda "a" ve "b" olarak ifade edilen metin parçaları aynı metin içinde bulunur ve bu metnin öğeleridir. Ancak aynı anlatının parçaları değildir. Bu şekilde "a" ve "b" şeklinde tespit edilen bu metin parçaları esasında bir oluntu değil de farklı anlatılar olarak bilinir.

Buradan hareketle öykünün sıralı düzene bağlı dönüşümleri şu şekilde ifade edilebilir.

"Bir Şehit Mezadı" adlı öyküde temel dönüşüm (D); Mezat kurulan küçük bir zabıt kahvesi ve bu kahvede mezada çıkarılan bir şehide ait özel eşyalarının satılması sırasında yaşanan üzüntüdür. (D-D¹) Fakat esas olan bu dönüşümün içerisinde değişik seviyelerde alt dönüşümlerde vardır.

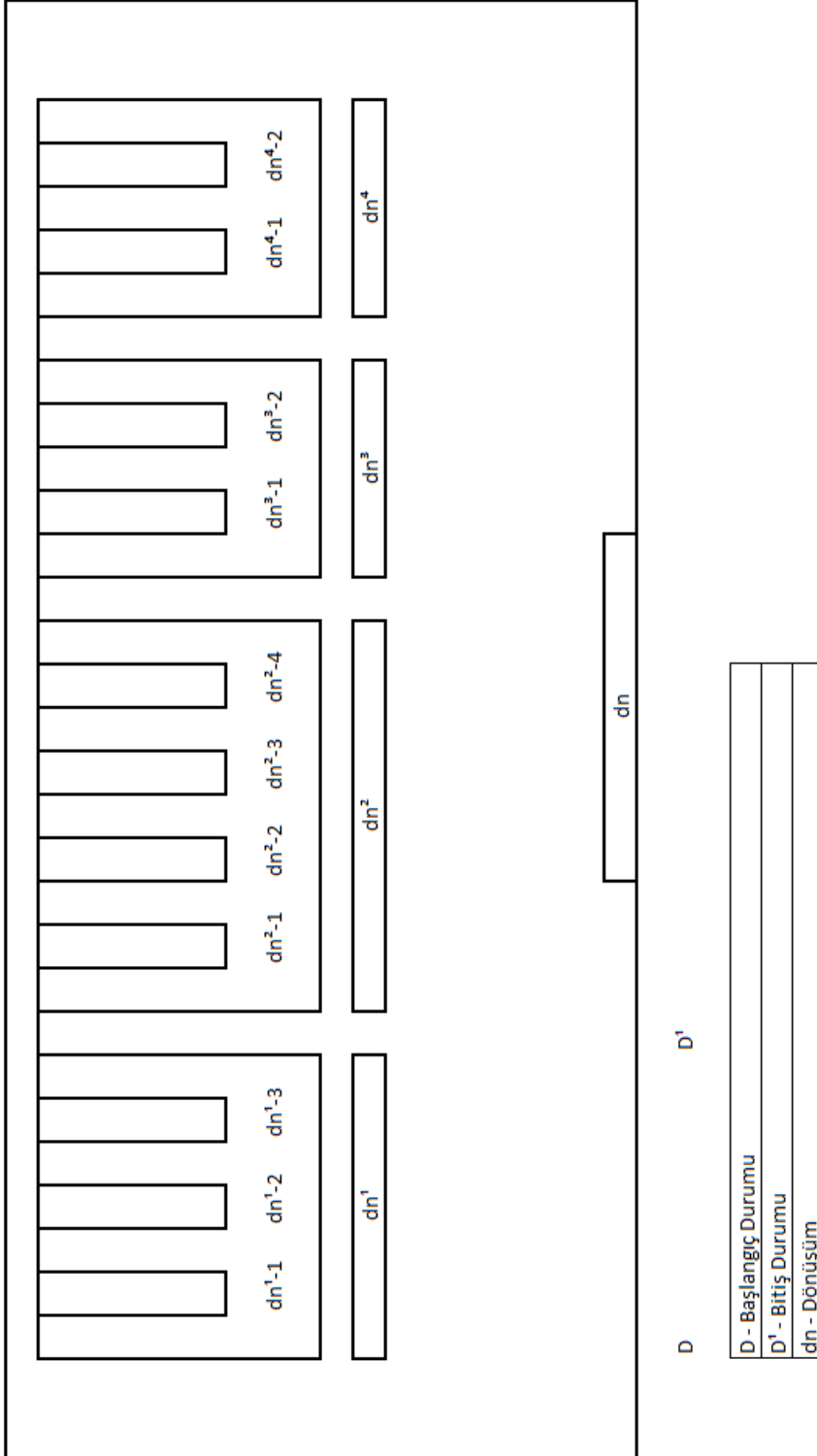
Küçük zabıt kahvesinin zabıtlar için önemi ve bir özlem, hasret giderme yeri olması; çay ve sigara içenlerin uğrak yeri olması ilk dönüşüm olarak görülmektedir (D¹). Bu dönüşüm içerisinde alt dönüşümler vardır. Kıraathanenin içerisinde bulunan gazeteler, risalelerin bulunması ve buraya uğrayanlarca okunması birinci alt dönüşümdür (d¹⁻¹). Daha sonra buraya bu savaş devresinde gelen askerlerin eski hatırlara anmaları, memleket özlemleri, kurdukları hayalleri kurmaları ise ikinci bir alt dönüşümdür (d¹⁻²). Bu kıraathanede askerlerin çay ve sigara içerek vakit geçirmeleri de üçüncü alt dönüşümdür (d¹⁻³).

Kahvecinin gelen bavulları göstererek mezadı açması ikinci dönüşümdür (D²). Bu dönüşümünde alt dönüşümleri vardır. Kahvecinin bavulu açması ve eşyaları etrafa saçması birinci alt dönüşümdür (d²⁻¹). Yazarın şehitlere ait eşyaların niçin ailelerine gönderilmediklerini sorması ikinci alt dönüşümdür (d²⁻²). Kahvecinin bunun sebebinin açıklaması üçüncü alt dönüşümdür (d²⁻³). Kahvecinin şehit eşyalarını tek tek göstererek satması ise dördüncü alt dönüşümdür (d²⁻⁴).

Mülazım-1 Sani Efendi'nin eşyalarının neler olduğu ve okumaya verdiği önemi anlatıda diğer bir dönüşümü oluşturur (D^3) Mülazım-1 Sani Efendi'nin kitaplarının adları ve özellikleri birinci alt dönüşümdür (d^3-1). Mülazım-1 Sani Efendi'nin cephe öncesi yaşamı ve fikirleri ikinci alt dönüşümü oluşturur (d^3-2). Cephe sonrası değişen fikirleri ise ikinci alt dönüşümü oluşturur (d^3-3).

Mülazım-1 Sani Efendi'nin şehit olma hali ve değişen yüz ifadesi ise son dönüşümdür (D^4).

Savaş esnasında dövüşürken ve savaşırken gösterdiği kahramanlık birinci alt dönüşümdür (d^4-1). Ölüm sonrası yüzüne yansıyan durumu ise ikinci alt dönüşümü oluşturur (d^4-2).

Şekil 1. Öykünün Sıralı Düzene Bağlı Dönüşüm Tablosu

7. SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmada Metindilbilim çözümlemesi üzerine çalışılmış ve metindilbilimin temel öğeleri olan kavramlar belli kaideler çerçevesinde Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU' nun "Bir Şehit Mezadı" adlı öyküsünden yola çıkarak uygulanmaya çalışılmıştır. Eser türünün kısa öykü olması ve metindilbilimsel açıdan inceleme açısından yeterli bulunması nedeniyle seçilmiştir. Çözümleme yapılırken kullanılan yöntem türleri söylem çözümlemesi ve metindilbilimi bakımından değerli olan artgönderimler, sıralı düzene bağlı dönüşümler, örtük ve eksilteli yapıların metinde bulunup, gösterilmesinden ibarettir.

İlk olarak kısa bir şekilde yöntemlerle ilgili bilgi verilmiş, sonrasında çözümlemenin anlaşılması adına öykü içerisinde örnekler verilmiştir. Sonrasında metnin dilbilimsel ve dilbilgisel örtük ve eksilteli yapıları işlenerek metin içerisinde görünen kısmı bulunduktan sonra bir de görünmeyen kısmının bulunmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Sonrasındaysa artgönderimler metinde bulunarak benzer ifadeye karşılık gelen sözcüklerin nasıl kullanıldığı ve bunların sınıflandırmalarıyla ilgili kısa açıklamalar verilmiştir. Nihayetinde öykünün sıralı düzene bağlı dönüşümleri verilerek metnin olay örgüsüne ulaşmaya çalışılmıştır.

Öykü örtük yapılar yönünden ele alındığında önvarsayımsal çıkarsamalar ve sezdirimler, bir akıl yürütme işidir. Bu öyküde bu unsurlara oldukça sık rastlanılmıştır. Yazar, okuyucusunda mevcut olduğunu düşündüğü bilgiler için detaylandırma yapmadan okuru bu konuda düşünmeye, çıkarsama ve sezdirimde bulunmaya teşvik etmiştir. Bu da öyküyü sıradanlıktan çıkarıp ona akıcılık kazandırmıştır.

Öyküde bir diğer göze çarpan unsur eksilteli yapıların oldukça sık kullanıldığıdır. Eksilteli yapılar öyküde tekrar sıklığını önlemek adına cümlelere akış kazandırmıştır. Eksilteli yapılar olarak öyküde özne, yüklem, tümleç eksilteli yapıları daha çok kullanılmış olmakla beraber nesne ve tamlayana vurgu yapan eksilteli yapılara azda olsa kullanımda yer verilmiştir.

Metindilbilim çözümlemesinin esas konuları arasında artgönderimler yer alır. Bu çalışmada ele alınan öykünün artgönderim bakımından oldukça zengin bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Öyküde; adıl kullanımı ile artgönderim, sözcüksel artgönderim, göndergenin yinelenmesi olarak artgönderim, çağrışımsal artgönderim, belirteçle yapılan artgönderim, çok bağımlı artgönderim örneklerine rastlanmaktadır. Adıl kullanımı ile artgönderim ve sözcüksel artgönderim örnekleri diğerlerine göre fazla olduğu kullanıldığı tespit edilmiştir.

"Bir Şehit Mezadı" adlı öykünün sıralı düzene bağlı dönüşümlerine bakıldığında dört tane temel dönüşüm tespit edilmiş olup öyküde bağımsız dönüşümlere rastlanmamıştır. Birinci temel dönüşümde üç tane alt dönüşüm, ikinci temel dönüşümde dört alt dönüşüm, üçüncü temel dönüşümde iki alt dönüşüm ve dördüncü temel dönüşümde iki tane alt dönüşüm tespit edilmiştir.

Çözümlemede ulaşılmak istenen nihai amaç, metnin ana konusu ve bu ana konuyu oluşturan alt konuların tespit edilmesi ve metnin bilindik ve anlaşılabilir bölümüne ilaveten derin yapısının tespitine ek olarak metinde gizlenen öğelerin bulunup açıklanmasıdır.

KAYNAKÇA

Akbayır, Sıddık (2004). *Metin Bilgisi: Okuma, Anlama, Yorumlama, Çözümleme*. Samsun: Deniz Kültür Yayınları.

Aksan, Doğan (1999). *Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.

Aşkın Balcı, Hülya (2006). "Metin Dilbilim Açısından Bir Çözümleme", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 191-204.

Ayata Şenöz, Canan (2005). *Dilbilim: Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Coşkun, Eyyup (2005). İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık,

Tutarlılık ve Metin Elementleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Erden, Aysu (2002). *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*. İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.

Günay, V. Doğan (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.

- Günay, V. Doğan (2013). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim A.Ş.
- Kılıç, İlknur. (2017). “Mustafa Balbay’ın Seçilen Makalelerinin Metindilbilim Açısından Bir Çözümlemesi”, *Sakarya University Journal of Education*, 7(1), 209-222.
- Oralış, Meral ve Ozil, Şeyda (1992). “Metindilbilimsel Yaklaşımla Yazınsal Bir Metni Çözümleme Denemesi”, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara: Hitit Yayınları
- Özkan, Bülent (2004). “Metindilbilimsel Bağdaşıklık ve Haldun Taner’in “Onikiye Bir Var” Adlı Öyküsünde Metindilbilimsel Bağdaşıklık Görünümler”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/1(167). 168-182.
- TDK, Türkçe Sözlük (2011). 11. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.
- Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Subaşı Uzun, Leylâ. (1995). *Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, Türk Dili Araştırmaları Dizisi-7, Ankara: Simûrg Yayınları.
- Vardar, Berke (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi Yayınları.